FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT F.G. JACOBS

fremsat den 19. september 2002 [1]

1. Denne sag angår spørgsmålet om fastlæggelsen af værnetinget i henhold til Bruxelles-konventionens artikel 5, nr. 1 [2], i et tilfælde, hvor en arbejdstager bliver ansat af selskab A for tilsyneladende at udføre arbejde i én kontraherende stat, men hvor arbejdskontrakten øjeblikket bliver stillet i bero for at gøre det muligt for arbejdstageren at udføre arbejde for et tilknyttet selskab B i en anden kontraherende stat, og selskab A har forpligtet sig til at betale visse bidrag i denne anden arbejdsperiode, og hvor retssagen er anlagt af arbejdstageren mod selskab A vedrørende kontrakten mellem dem.

2. Landesarbeitsgericht München har på baggrund af disse omstændigheder spurgt om følgende:

i) hvor er det sted, hvor »arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde« i artikel 5, nr. 1's forstand, beliggende, og

ii) har retterne i den anden kontraherende stat kompetence, fordi denne stat i henhold til kontrakten var opfyldelsesstedet for forpligtelsen til at betale de aftalte bidrag.

Faktiske omstændigheder og sagens behandling

3. Giulia Pugliese, hvis familie stammer fra Rom, blev ansat af Aeritalia Società Aerospaziale Italiana (herefter »Aeritalia«) — som nu er en del af sagsøgte, Finmeccanica SpA-koncernen (herefter »Finmeccanica«) — med henblik på at udføre arbejde på selskabets driftssted i Torino, Italien, fra 17. januar 1990.

4. Imidlertid udførte Giulia Pugliese aldrig noget arbejde dér. I henhold til to kontrakter indgået med Eurofighter Jagdflugzeug GmbH (herefter »Eurofighter«, et konsortium, hvori Aeritalia var og Finmeccanica nu er indehavere af en kapitalandel på ca. 20%), og en yderligere aftale indgået med Aeritalia, som alle tre blev undertegnet

1 — Originalsprog: engelsk.

2 — Konventionen af 27.9.1968 om retternes kompetence og om fuldbyrdelse af retsafgørelser i borgerlige sager, herunder handelssager, EFT 1978 L 304, s. 17, som ændret ved konventionen af 9. oktober 1978 om Kongeriget Danmarks, Irlands og Det Forenede Kongerige Storbritannien og Nordirlands tiltrædelse, EFT L 304, s. 1, og — den ændrede tekst — s. 77, ved konventionen af 25. oktober 1982 om Den Hellenske Republiks tiltrædelse, EFT L 388, s. 1, og ved konventionen af 26. maj 1989 om Kongeriget Spaniens og Den Portugisiske Republiks tiltrædelse, EFT L 285, s. 1.

i januar 1990, blev hendes arbejdskontrakt med Aeritalia stillet i bero »efter aftale« i en periode på mindst tre år, og hun begyndte at arbejde for Eurofighter i München, Tyskland, med virkning fra den 1. februar 1990. Ifølge Giulia Pugliese var denne ordning i overensstemmelse med en aftale mellem deltagerne i Eurofighter om at stille arbejdskraft til rådighed for dette selskab.

5. I henhold til aftalen om, at Giulia Puglieses arbejdskontrakt med Aeritalia skulle stilles i bero, påtog Aeritalia sig ligeledes at betale frivillige forsikringsbidrag for hende i Italien, at betale godtgørelse for to returbilletter om året fra München til den lufthavn, der lå nærmest hendes bopæl i Italien, og til ved hendes tilbagevenden til virksomheden at anerkende en anciennitet svarende til hendes tjenesteperiode i udlandet. Giulia Puglieses ansættelse ved Eurofighter kunne bringes til ophør på grund af ændringer i programmet, udløbet af den aftalte periode eller af personlige årsager ved gensidig aftale mellem de tre parter. Imidlertid havde Aeritalia ingen pligt til at genansætte hende, hvis hun ensidigt ophævede arbejdskontrakten med Eurofighter. Hverken arbejdskontrakten eller aftalen om at stille ansættelsen i bero indeholdt lovvalgs- eller værnetingsklausuler.

6. Det er oplyst, at Aeritalia ligeledes forpligtede sig til enten at betale Giulia Pugliese et huslejetilskud eller at betale hendes husleje i München i ansættelsesperioden. Selskabet lejede faktisk en lejlighed i München fra den 1. marts 1990, som det stillede til rådighed for hende.

7. I henhold til arbejdskontrakten med Eurofighter skulle dette selskab betale Giulia Puglieses løn og visse andre bidrag. Hun var skattepligtig i Tyskland og skulle betale socialforsikringsbidrag dér. Kontrakten var undergivet tysk ret, og retterne i München var aftalt som værneting. Kontrakten nævnte ligeledes et månedligt huslejebidrag, som skulle aftales »mellem Dem og Deres moderselskab«.

8. Giulia Pugliese arbejdede for Eurofighter i München i en længere periode end den aftalte treårsperiode. I november 1995 meddelte Finmeccanica hende imidlertid, at hendes kontrakt ikke længere ville være stillet i bero fra den 29. februar 1996, og at hun ville få ansættelse i Torino fra den 1. marts. Hun besvarede dette med en anmodning om at blive ansat i Rom af personlige og familiemæssige årsager. Finmeccanica, som var ude af stand til at imødekomme denne anmodning, forlængede den periode, hvori hendes kontrakt var stillet i bero, i yderligere tre måneder, hvorefter selskabet ophørte med at betale husleje for hendes lejlighed i München. Hun har herefter selv betalt huslejen.

9. Giulia Pugliese fastholdt ønsket om at arbejde i Rom og ikke i Torino, hvorfor Finmeccanica adskillige gange, og endeligt frem til den 30. juni 1998, accepterede at forlænge den periode, hvori hendes kontrakt var stillet i bero, men selskabet betalte ikke hendes husleje og heller ikke godtgørelse for rejseudgifter efter den 1. juni 1996.

10. Da hun ikke mødte på arbejde i Torino i juni 1998, iværksatte Finmeccanica først disciplinærforanstaltninger (to suspensioner og en advarsel) for dernæst ved skrivelse af 7. september 1998 at ophæve arbejdskontrakten.

11. Giulia Pugliese fortsatte med at arbejde (og arbejder muligvis stadigvæk) for Eurofighter.

12. Den omstændighed, at Giulia Pugliese og Finmeccanica ikke kunne nå til enighed om de nærmere vilkår omkring hendes tilbagevenden til selskabet, har givet anledning til to retssager ved retterne i München, som Giulia Pugliese anser for at have kompetence til at påkende sagerne.

13. Hun anlagde først sag ved Arbeitsgericht med påstand om godtgørelse for sine udgifter til husleje og rejser fra den 1. juni 1996. Stævningen blev indgivet den 9. februar 1998, men forkyndt for Finmeccanica den 4. september 1998. Den 20. august 1998 blev påstanden udvidet til at omfatte de disciplinære foranstaltninger.

14. Efter Finmeccanicas ophævelse af kontrakten den 7. september 1998 anlagde hun for det andet en særskilt sag ved samme ret vedrørende afskedigelsen.

15. Begge sager blev afvist i første instans, fordi Arbeitsgericht fandt, at den ikke havde international kompetence, og Giulia Pugliese appellerede begge afgørelser. De to appelsager blev behandlet af forskellige afdelinger af den forelæggende ret. Den afdeling, som skal tage stilling til appellen af den første sag, har forelagt denne anmodning om præjudiciel afgørelse, mens den afdeling, som skal tage stilling til den anden sag, har afvist den uden at foretage en sådan forelæggelse. Det fremgik imidlertid af de oplysninger, der blev givet under retsmødet, at den anden sag stadig ikke er endeligt afgjort, og at den endelige afgørelse kan afhænge af den fortolkning, som Domstolen giver i den foreliggende sag.

16. Den forelæggende ret har forelagt følgende spørgsmål:

»1) Skal Bruxelles-konventionens artikel 5, nr. 1, anden sætning, fortolkes således,

at det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde — i en sag, der føres mellem en italiensk statsborger og et selskab, der er stiftet efter italiensk ret og har hjemsted i Italien, vedrørende en arbejdskontrakt, som er indgået mellem parterne, og hvorefter arbejdsstedet er Torino — er München, når arbejdskontrakten efter arbejdstagerens anmodning fra starten midlertidigt er stillet i bero, og arbejdstageren i det pågældende tidsrum med den italienske arbejdsgivers tilladelse, men på grundlag af en selvstændig arbejdskontrakt, har beskæftigelse hos et selskab, der er stiftet efter tysk ret og har hjemsted i München, og den italienske arbejdsgiver i dette tidsrum har påtaget sig at stille en bolig til rådighed i München eller at afholde udgifterne til en sådan bolig samt at betale rejseudgifterne to gange om året fra München til hjemlandet?

2) Kan arbejdstageren — for det tilfælde, at det første spørgsmål besvares benægtende — påberåbe sig opfyldelsesstedets værneting i henhold til Bruxelles-konventionens artikel 5, nr. 1, første sætning, i en sag mod sin italienske arbejdsgiver, hvori der på grundlag af arbejdskontrakten stilles krav om betaling af udgifter til husleje og om betaling af hjemrejseudgifterne to gange om året?«

17. Giulia Pugliese, den tyske regering og Det Forende Kongeriges regering samt Kommissionen har indgivet skriftlige indlæg til Domstolen. Giulia Pugliese og Kommissionen har afgivet mundtlige indlæg under retsmødet.

Bruxelles-konventionen, baggrund og retspraksis

18. Bruxelles-konventionen finder anvendelse i borgerlige sager og handelssager uanset domstolens eller rettens art. Personer, der har bopæl i en kontraherende stat, kan, uanset deres nationalitet, i princippet blive sagsøgt ved retterne i deres bopælsstat bortset fra de tilfælde, der er undtaget i medfør af bestemmelserne i afdeling 2-6 i afsnittet om værneting. Af disse bestemmelser er det artikel 5, der er relevant i denne sag.

19. Artikel 5 bestemmer bl.a.:

»En person, der har bopæl på en kontraherende stats område, kan sagsøges i en anden kontraherende stat:

1. i sager om kontraktforhold, ved retten på det sted, hvor den pågældende

forpligtelse er opfyldt eller skal opfyldes; i sager vedrørende individuelle arbejdskontrakter er dette sted der, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde [...]«

20. Indtil 1989 indeholdt artikel 5, nr. 1, ingen specifik henvisning til arbejdskontrakter. Bestemmelsen henviste blot til opfyldelsesstedet for den pågældende forpligtelse. Sidste del af bestemmelsen blev tilføjet i forbindelse med tiltrædelseskonventionen af 1989 [3].

21. Den omstændighed, at artikel 5, nr. 1, oprindelig ikke indeholdt en specifik bestemmelse herom, var ikke en tilfældighed. Det forklares således i Jenard-rapporten [4], at de gældende nationale bestemmelser om arbejdsret var meget forskellige i de kontraherende stater, men at der blev arbejdet på at indføre en vis grad af harmonisering. Tvister skulle i videst muligt omfang indbringes for retterne i den stat, hvis lovgivning lå til grund for aftalen, og ekspertudvalget »ans[å] det derfor ikke for hensigtsmæssigt, at der opstilles kompetenceregler, som muligvis ikke er i overensstemmelse med de regler, der skal fastsætte den anvendelige lovgivning«. Der blev derfor besluttet, at de almindelige regler ligeledes skulle finde anvendelse for arbejdskontrakter.

22. Den 6. oktober 1976 afsagde Domstolen dom i to sager — Tessili-sagen [5] og De Bloos-sagen [6] — om artikel 5, nr. 1, således som denne bestemmelse oprindeligt var affattet (dog angik ingen af disse sager en arbejdskontrakt). I De Bloos-sagen fastslog Domstolen, at opfyldelsesstedet skal fastlægges ud fra den forpligtelse, som ligger til grund for søgsmålet. Det følger af afgørelsen i Tessili-sagen, at dette omfatter to trin. For det første skal retten i henhold til sine egne lovvalgsregler afgøre, hvilken lov der er anvendelig på det pågældende retsforhold, og for det andet skal retten i overensstemmelse med denne lov fastlægge den omtvistede kontraktmæssige forpligtelses opfyldelsessted.

23. De bestemmelser om lovvalg i sager om kontraktforhold, som der henvises til i Jenard-rapporten, blev fastsat i Rom-konventionen af 1980 [7]. I henhold til Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra a), er en arbejdsaftale i mangel af et lovvalg i selve kontrakten undergivet loven i det land, hvor arbejdstageren ved opfyldelsen af aftalen sædvanligvis udfører sit arbejde,

3 — Konventionen af 26.5.1989, jf. ovenfor i fodnote 2. Tilføjelsen omfatter også tilfælde, hvor arbejdstageren ikke sædvanligvis udfører sit arbejde i et bestemt land. I sådanne tilfælde kan arbejdsgiveren ligeledes sagsøges ved retten på det sted, hvor den virksomhed, som har antaget arbejdstageren, er eller var beliggende. Denne bestemmelse, som også afspejler sig i de øvrige bestemmelser, der omtales i det følgende, er ikke relevant i denne sag.

4 — Rapport om konventionen af 27. september 1968 om retternes kompetence og om fuldbyrdelse af retsafgørelser i borgerlige sager, herunder handelssager, EFT 1979 C 59, s. 1, på s. 24.

5 — Sag 12/76, Tessili, Sml. s. 1473, se navnlig præmis 13.

6 — Sag 14/76, De Bloos, Sml. s. 1497, se navnlig præmis 15.

7 — Konventionen om, hvilken lov der skal anvendes på kontraktlige forpligtelser åbnet for undertegnelse i Rom den 19.6.1980, EFT 1980 L 266, s. 1.

selv om han midlertidigt er beskæftiget i et andet land, medmindre det af omstændighederne som helhed fremgår, at aftalen har en nærmere tilknytning til et andet land, i hvilket fald loven i dette land finder anvendelse.

24. Det fremgår af Giuliano-Lagarde-betænkningen [8], at et af de hensyn, der lå til grund for affattelsen af denne bestemmelse, var at sikre »bedre beskyttelse af den part, som ud fra en social og økonomisk betragtning må anses for at være den svageste part i kontraktforholdet«.

25. I Ivenel-dommen [9] fastslog Domstolen princippet om, at for så vidt angår arbejdskontrakter afgøres forholdet mellem den ret, ved hvilken sagen er anlagt, og tvisten, som er indbragt for den, af den forpligtelse, der karakteriserer den pågældende kontrakt, hvilket normalt er forpligtelsen til at udføre arbejde. Som begrundelse for dette princip henviste Domstolen til Rom-konventionen, Jenard-rapporten, Guiliano-Lagarde-betænkningen og til forarbejder, hvoraf det fremgår, at Bruxelles-konventionen har til formål at beskytte den svageste part i et kontraktforhold. Domstolen understregede ligeledes, at alle krav vedrørende en arbejdskontrakt bør omfattes af den samme rets kompetence.

26. I Shenavai-dommen [10] fra 1987 bemærkede Domstolen, at sådanne kontrakter har visse særegenheder, hvorfor retten på det sted, hvor den for aftalen karakteristiske forpligtelse skal opfyldes, anses for at være det mest egnede værneting for tvister, men at i tilfælde, hvor sådanne særegenheder ikke forefindes (Shenavai-sagen angik en arkitekts betalingskrav), skal der udelukkende tages hensyn til den kontraktforpligtelse, der er genstand for søgsmålet. De særegenheder, der blev henvist til var, at »arbejdsaftaler skaber et særlig varigt bånd, hvorved arbejdstageren knyttes til vedkommende virksomheds eller arbejdsgivers forretnings organisation, og at sådanne arbejdsaftaler stedligt refererer sig til det sted, hvor virksomheden udøves, hvilket er afgørende for anvendelsen af præceptive retsregler og kollektive overenskomster«.

27. Ivenel-dommen og Shenavai-dommen blev bekræftet i 1989 i Six Constructions-dommen [11], som verserede for Domstolen på et tidspunkt, hvor arbejdet med henblik på en revision af de forskellige konventioner på området var ved at være afsluttet.

28. Med vedtagelsen af Lugano-konventionen i 1988 [12] blev Bruxelles-konventionens

8 — Betænkning om konventionen om, hvilken lov der skal anvendes på kontraktlige forpligtelser, EFT 1980 C 282, s. 1, på s. 25.

9 — Dom af 26.5.1982, sag 133/81, Ivenel, Sml. s. 1891, navnlig præmis 12-19.

10 — Dom af 15.1.1987, sag C-266/85, Shenavai, Sml. s. 239, navnlig præmis 16 og 17.

11 — Dom af 15.2.1989, sag 32/88, Six Construction, Sml. s. 341, navnlig præmis 10.

12 — Konvention om retternes kompetence og om fuldbyrdelse af retsafgørelser i borgerlige sager, herunder handelssager, EFT 1988 L 319, s. 9.

principper udvidet til også at omfatte visse europæiske stater uden for Fællesskabet, og der blev for første gang tilføjet en specifik bestemmelse om opfyldelsesstedet for individuelle arbejdskontrakter: »[...] dette sted [er] der, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde [...]«. Jenard-Möller-rapporten om Lugano-konventionen [13] viser, at man ønskede at skabe en bestemmelse, som var på linje med Domstolens praksis, navnlig Ivenel-dommen og Shenavai-dommen, og at beskytte den svageste part.

29. Det samme hensyn lå til grund for ændringen af Bruxelles-konventionen i 1989, således som det fremgår af Cruz-Desantes-Jenard-rapporten om denne konvention [14].

30. Efter 1989 har Domstolen afsagt adskillige domme vedrørende arbejdskontrakter, og i den seneste af disse, Weber-dommen [15], opsummerede Domstolen gældende retspraksis på følgende måde:

»For det første [...] skal det opfyldelsessted for den pågældende forpligtelse, som er omhandlet i [...] Bruxelles-konventionen[s artikel 5, nr. 1], for denne kontrakttypes vedkommende ikke, som for kontrakter i almindelighed, [...] bestemmes under henvisning til den nationale lov, der er anvendelig i henhold til lovkonfliktreglerne for den ret, sagen er indbragt for [...], men derimod på grundlag af ensartede kriterier, som Domstolen skal opstille ud fra Bruxelles-konventionens opbygning og formål [...] [16]

For det andet [...] [er] begrundelsen for den specielle kompetenceregel i [...] artikel 5, nr. 1, [...] at der — med henblik på varetagelse af retsplejehensyn og hensynet til at opnå en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af sagen — består en særlig snæver forbindelse mellem retstvisten og den ret, der skal påkende den, og at retten på det sted, hvor arbejdstagerens forpligtelse til at udføre det aftalte arbejde skal opfyldes, er det mest hensigtsmæssige værneting for tvister, som arbejdskontrakten kan give anledning til [...] [17].

For det tredje [...] [skal] [...] artikel 5, nr. 1, for så vidt angår arbejdskontrakter [...] fortolkes under hensyn til, at den part, som ud fra en social betragtning må anses for at være den svageste part i kontraktforholdet, i dette tilfælde arbejdstageren, indrømmes en passende beskyttelse, og at en sådan

13 — EFT 1990 C 1989, s. 57, på s. 72 og 73.

14 — Rapport om konventionen om Kongeriget Spaniens og Den Portugisiske Republiks tiltrædelse af [Bruxelles-konventionen], EFT 1990 C 189, s. 35, punkt 23.

15 — Dom af 27.2.2002, sag C-37/00, Weber, Sml. I, s. 2013, præmis 38-41.

16 — Domstolen henviste til Tessili-dommen, dom af 13.7.1993, sag C-125/92, Mulox IBC, Sml. I, s. 4075, præmis 10, 11 og 16, af 9.1.1997, sag C-383/95, Rutten, Sml. I, s. 57, præmis 12 og 13, og af 28.9.1999, sag C-440/97, GIE Groupe Concorde, Sml. I, s. 6307, præmis 14.

17 — Domstolen henviste til Mulox IBC-dommen, præmis 17, og Rutten-dommen, præmis 16.

beskyttelse bedst opnås, hvis sager vedrørende en arbejdskontrakt henføres under rettens kompetence på det sted, hvor arbejdstageren opfylder sine forpligtelser over for arbejdsgiveren, idet arbejdstageren på dette sted med de mindste omkostninger kan anlægge sag eller varetage sine interesser som sagsøgt [...] [18].

[Det følger] [h]eraf, [...] at [...] at opfyldelsesstedet for den relevante forpligtelse, i forbindelse med arbejdskontrakter, i [artikel 5, nr. 1's] forstand betegner det sted, hvor arbejdstageren faktisk udfører den med arbejdsgiveren aftalte virksomhed [...] [19].«

31. I Six Constructions-sagen, Mulox IBC-sagen, Rutten-sagen og Weber-sagen skulle arbejdstageren udføre sit arbejde i mere end én kontraherende stat. I Mulox IBC-sagen og Rutten-sagen fandt Domstolen, at opfyldelsesstedet i sådanne tilfælde er det sted, hvor eller hvorfra arbejdstageren hovedsagelig opfylder sine forpligtelser over for arbejdsgiveren, eller hvor arbejdstageren har etableret det faktiske midtpunkt for sin erhvervsudøvelse.

32. I begge sager havde arbejdstageren et fast arbejdssted, som kunne udgøre et objektivt kriterium. Weber-sagen var vanskeligere, fordi der ikke fandtes et sådant sted. Domstolen uddybede derfor sine tidligere afgørelser, idet den fastslog, at:

»[...] i tilfælde, hvor arbejdstageren opfylder forpligtelserne i henhold til sin arbejdskontrakt i flere kontraherende stater, befinder det sted, hvor han sædvanligvis udfører sit arbejde, sig i [artikel 5, nr. 1's] forstand dér, hvor eller hvorfra han, under hensyn til alle omstændigheder i det konkrete tilfælde, faktisk i det væsentlige opfylder sine forpligtelser over for arbejdsgiveren.

Når der er tale om en arbejdskontrakt, hvorefter arbejdstageren udfører samme arbejde for arbejdsgiveren i mere end én kontraherende stat, skal der som udgangspunkt tages hensyn til hele arbejdsforholdets varighed ved fastlæggelsen af det sted, hvor den pågældende sædvanligvis har udført sit arbejde i [artikel 5, nr. 1's] forstand.

Foreligger der ikke andre holdepunkter, befinder dette sted sig dér, hvor arbejdstageren har haft størstedelen af sin arbejdstid.

Det kan kun forholde sig anderledes, hvis tvistens genstand, under hensyn til de

18 — Domstolen henviste til Mulox IBC-dommen, præmis 18 og 19, og Rutten-dommen, præmis 17.

19 — Domstolen henviste til Mulox IBC-dommen, præmis 20, Rutten-dommen, præmis 15, og dommen i sagen GIE Groupe Concorde m.fl., præmis 14.

faktiske omstændigheder i det konkrete tilfælde, har nærmere tilknytning til et andet arbejdssted, og i så fald er dette sted relevant med henblik på anvendelsen af [...] artikel 5, nr. 1 [...]«.

33. Direktivet om de såkaldte »udstationerede arbejdstagere« [20] skal også nævnes. Direktivet finder anvendelse for visse arbejdstagere, der er udstationeret af deres arbejdstager med henblik på at udføre arbejde for en anden virksomhed, eller på et forretningssted eller i en virksomhed, der tilhører koncernen, i en anden medlemsstat. Ifølge artikel 6 har retterne i den medlemsstat, på hvis område arbejdstageren er udstationeret, kompetence for så vidt angår tvister om visse af de tilsikrede arbejds- og ansættelsesvilkår. Direktivet skulle være gennemført i national ret den 16. december 1999.

34. Endelig skal det bemærkes, at Bruxelles-konventionen fra den 1. marts 2002 er blevet erstattet af Rådets forordning nr. 44/2001 [21], som indeholder et afsnit om kompetence i forbindelse med individuelle arbejdskontrakter, som er forskelligt fra de generelle bestemmelser om kontraktforhold. I henhold til artikel 19, stk. 2, litra a), kan en arbejdsgiver, der har bopæl på en medlemsstats område, sagsøges i en anden medlemsstat »ved retten på det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde, eller ved retten på det sidste sted, hvor han sædvanligvis udførte sit arbejde [...]«.

35. I betragtning 13 i præamblen til forordningen præciseres det, at det bl.a. i forbindelse med arbejdsaftaler »er [...] ønskeligt at beskytte den svage part ved hjælp af kompetenceregler, der er gunstigere for denne parts interesser end de almindelige kompetenceregler«.

Stillingtagen

Indledende bemærkninger

36. Den foreliggende situation er ny, og der er ikke taget højde for den i Bruxelleskonventionen. Spørgsmålet kan heller ikke besvares blot ved at henvise til eksisterende retspraksis.

37. Giulia Pugliese havde to arbejdskontrakter: den ene med Aeritalia/Finmeccanica og den anden med Eurofighter, som

20 — Europa-Parlamentet og Rådets direktiv 96/71/EF af 16.12.1996 om udstationering af arbejdstagere som led i udveksling af tjenesteydelser, EFT 1997 L 18, s. 1.

21 — Rådets forordning (EF) nr. 44/2001 af 22.12.2000 om retternes kompetence og om anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser på det civil- og handelsretlige område, EFT 2001 L 12, s. 1. Konventionen finder imidlertid stadig anvendelse i sager vedrørende Danmark.

formelt var adskilte, men som måske objektivt set var forbundne. Det eneste arbejde, hun udførte i forbindelse med disse kontrakter, var for Eurofighter i München. Kontrakten med Aeritalia/Finmeccanica udpegede også et — andet — arbejdssted, men pligten til at udføre dette arbejde blev sat i bero, i realiteten fra starten og frem til i hvert fald 30. juni 1998. De eneste »virksomme« forpligtelser, der fulgte af denne kontrakt i denne periode, var arbejdsgiverens pligt til at betale eller godtgøre visse beløb.

38. Omstændighederne i den foreliggende sag er helt klart meget specifikke. Ikke desto mindre kan tilsvarende ordninger være almindelige mellem virksomheder, der er forbundne på samme måde som Aeritalia/Finmeccanica og Eurofighter. Når fortolkningsspørgsmålet skal bedømmes, bør der derfor ses videre end blot til disse særlige omstændigheder, som den nationale ret skal lægge til grund for sin egen afgørelse. Der bør heller ikke ses bort fra, at spørgsmålet om værneting i forbindelse med tvisten om ophævelse af arbejdskontrakten med Finmeccanica også skal afgøres i en separat retssag.

Bestemmelser, som ikke direkte finder anvendelse

39. En række retsakter er — selv om de er blevet drøftet under retsmødet, og selv om de er en del af den retlige baggrund — ikke direkte relevante.

40. For det første finder Rom-konventionen ikke anvendelse *ratione temporis*. I henhold til konventionens artikel 17 finder den nemlig kun anvendelse for kontrakter indgået efter den dato, på hvilken den trådte i kraft, dvs. både for så vidt angår Italien og Tyskland den 1. april 1991, og således efter indgåelsen af Giulia Puglieses arbejdskontrakter. Desuden angår de to konventioner forskellige problemer og vil ikke altid føre til det samme resultat, selv om det naturligvis ville være ønskeligt, at de gjorde det i videst muligt omfang.

41. For det andet finder direktivet om udstationerede arbejdstagere heller ikke anvendelse, fordi det ikke havde direkte virkning før den 16. december 1999 og tilsyneladende ikke var blevet gennemført i tysk (eller italiensk) ret inden denne dato. Således som den forelæggende ret og Kommissionen endvidere har påpeget, er det tvivlsomt, om Giulia Puglieses tilfælde overhovedet ville være omfattet af direktivets anvendelsesområde, fordi betingelserne i artikel 1, stk. 3, ikke synes at være opfyldt: Giulia Pugliese arbejdede ikke under Aeritalia/Finmeccanicas ledelse, Eurofighter »tilhørte« ikke Aeritalia/Finmeccanica, og Aeritalia/Finmeccanica var ikke et vikarbureau eller en virksomhed, der stiller arbejdstagere til rådighed.

42. Selv om jeg allerede har henvist til Lugano-konventionen og forordning nr. 44/2001, er det desuden klart, at bestemmelserne heri ikke som sådanne finder anvendelse for henholdsvis retssager, hvor kun kontraherende parter i Bruxelles-konventionen er involveret, og retssager, der er anlagt før den 1. marts 2002.

43. Selv om disse retsakter således ikke finder direkte anvendelse for de særlige omstændigheder, der foreligger i hovedsagen, er de imidlertid alle del af samme retlige sammenhæng som Bruxelles-konventionen og kunne have haft betydning under blot lidt anderledes omstændigheder. Disse retsakter fremhæver desuden hensynet til, at kompetencen (og den lovgivning, der skal finde anvendelse) helst skal være knyttet til det sted, hvor arbejdstageren udfører sit arbejde. Dette hensyn tager altid udgangspunkt i såvel praktiske betragtninger som i behovet for at sikre arbejdstageren som den svageste part i kontraktforholdet.

Kontraktens art

44. Er sagen omfattet af udtrykket »sager vedrørende individuelle arbejdskontrakter«?

45. De krav, sagen angår, udspringer af arbejdskontrakten mellem Giulia Pugliese og Aeritalia/Finmeccanica og af aftalerne om, at den ansattes arbejdsforpligtelse i henhold til kontrakten midlertidigt stilles i bero, og om, at arbejdsgiveren fortsat har og/eller pålægges visse forpligtelser.

46. Såvel Det Forenede Kongerige som Kommissionen har i deres indlæg overvejet muligheden for, at forholdet mellem Giulia Pugliese og Aeritalia/Finmeccanica var et andet, end hvad der følger af en arbejdskontrakt, i den tid, hvor kontrakten var stillet i bero.

47. Denne mulighed kan ikke umiddelbart afvises. Den pligt, som arbejdstageren har til at udføre arbejde for arbejdsgiveren, men som midlertidigt ikke var gældende i nærværende sag, er klart den mest karakteristiske (og kan anses for den afgørende) del af en arbejdskontrakt, og Domstolen har opfattet forholdet på denne måde. Andre karakteristika, som Domstolen har henvist til, er mindre åbenbare. Arbejdstagerens inddragelse i arbejdsgiverens organisatoriske ramme er begrænset, og det deraf følgende bånd er svagt. Når der ikke skal udføres noget arbejde, er der kun begrænset mulighed for at anvende præceptive regler eller overenskomster. Det kan også hævdes, at de forpligtelser, som Giulia Pugliese søger håndhævet — betaling af husleje og rejseomkostninger —

udspringer af en aftale, som er helt forskellig fra den oprindelige arbejdskontrakt.

48. Ikke desto mindre mener jeg, at aftalerne mellem Giulia Pugliese og Aeritalia/Finmeccanica udgjorde et hele, som var og fortsat er af arbejdskontraktmæssig art.

49. Den oprindelige kontrakt var uomtvisteligt en arbejdskontrakt, og således som Det Forenede Kongerige har anført, søgte arbejdsgiveren at håndhæve den som en sådan. Den aftale, hvorved kontrakten blev stillet i bero, forekommer at indeholde en midlertidig ændring af kontraktens betingelser og skal således anses for at udgøre en del af denne. Mange af kontraktens virkninger blev stillet i bero, men de virkninger, som var tilbage — betaling af forsikringsbidrag og anerkendelse af anciennitet — er typiske forpligtelser for en arbejdsgiver i forholdet til en arbejdstager. Aftalen om at stille kontrakten i bero omfattede i det mindste visse af betingelserne for, hvorledes arbejdet skulle genoptages. Domstolen har ikke fået forelagt betingelserne vedrørende betaling af husleje, men godtgørelse af omkostningerne ved en flytning er ligeledes typiske for et arbejdsforhold, og pligten hertil forekommer at være en integreret del af samme kontekst.

50. Arbejdstagerens pligt til at udføre arbejde i henhold til en arbejdskontrakt kan stilles i bero af mange forskellige årsager. Den omstændighed, at en kontrakt stilles i bero, kan være bestemt ved lov, f.eks. i tilfælde af barselsorlov, eller når arbejdstageren er forpligtet til at udøve en eller anden form for militær eller civil tjeneste. Arbejdstageren kan også blive fritstillet i en aftalt periode for at studere eller udøve andre aktiviteter, og et sådant arrangement kan komme begge parter til gode. I de fleste, hvis ikke i alle sådanne tilfælde, vil det grundlæggende forhold være et arbejdsforhold, om end i en reduceret eller ændret form.

51. Det er naturligvis ikke umuligt at forestille sig situationer, hvor et sådant forhold ikke længere består. Selve det, at kontrakten stilles i »bero«, kan være rent formelt, men efter omstændighederne faktisk svare til en ophævelse uden praktisk mulighed for arbejdstageren for at genoptage arbejdet, og uden at der består egentlige gensidige forpligtelser for nogen af parterne. De tilbageværende forpligtelser kan være helt uden relation til arbejdsområdet. Det forhold, at kontrakten stilles i bero, og betingelserne herfor kan også indebære, at arbejdsforholdet helt erstattes med en anden type beskæftigelsesforhold, f.eks. i tilfælde, hvor der vedtages en ordning, hvorefter arbejdstageren bliver en uafhængig ekstern kontraktpart, der leverer tjenesteydelser på et andet grundlag [22].

22 — I sidstnævnte tilfælde vil de hensyn, som Domstolen henviste til i Shenavai-dommen angående sondringen mellem arbejdskontrakter og kontrakter som selvstændigt erhvervsdrivende, blive relevante.

52. I tilfælde, hvor forpligtelser, som er typiske for en arbejdskontrakt, fortsat består, hvor der er truffet bestemmelse om genoptagelse af den karakteristiske pligt til at udføre arbejde i den sammenhæng, og når intet andet forhold er trådt i stedet for eller har erstattet det oprindelige bånd mellem arbejdsgiveren og arbejdstageren — alle disse kriterier forekommer at være opfyldte i den foreliggende sag — mener jeg imidlertid ikke, at den omstændighed, at selv den mest karakteristiske af forpligtelserne i en arbejdskontrakt stilles i bero, kan ændre denne kontrakts karakter.

53. I den forbindelse er det uden relevans, at arbejdstageren i den periode, hvori kontrakten er stillet i bero, er bundet af en anden arbejdskontrakt med en anden arbejdsgiver. Det er ikke usædvanligt, at en arbejdstager arbejder i henhold til flere arbejdskontrakter samtidig, og der er ingen logisk grund til, at eksistensen af den ene skulle ændre karakteren af den anden. Under omstændigheder som dem, der foreligger i denne sag, vil forholdet mellem de to kontrakter imidlertid være afgørende for udpegelsen af »det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde«.

Forholdet mellem kontrakten og arbejdsstedet

54. Hvis værnetinget skal afgøres ud fra det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde, hvordan skal dette kriterium da kunne anvendes, når det eneste arbejde, der er udført af arbejdstageren, er udført på et sted, der er fastsat i henhold til en anden kontrakt, som er indgået med en anden arbejdsgiver?

55. Alle, der har afgivet indlæg i denne sag, er enige om, at svaret afhænger af, i hvilket omfang de to kontrakter indbyrdes er forbundne. Hvis de er tilstrækkeligt nært forbundne, er det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde, det samme for begge kontrakter. Hvis de ikke er tilstrækkeligt nært forbundne, kan værneting i forbindelse med en tvist, der udspringer af den ene kontrakt, ikke afgøres ud fra det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde i henhold til den anden kontrakt.

56. Der er imidlertid uenighed om, hvor grænsen skal gå mellem disse to situationer, og det er i det væsentlige dette, den nationale ret søger oplyst med sit første spørgsmål. Den tyske regering har gjort gældende, at værneting i princippet skal afgøres uafhængigt for hver enkelt kontrakt, og kun en meget snæver forbindelse (f.eks. når en virksomhed er et helejet datterselskab af en anden virksomhed) kan begrunde, at arbejdsstedet i henhold til den ene kontrakt lægges til grund i relation til den anden. Giulia Pugliese, Det Forenede Kongeriges regering og Kommissionen har derimod argumenteret for det synspunkt — dog i forskellig grad og med forskellige argumenter — at forbindelsen i den foreliggende sag er tilstrækkelig til, at

München skal anses for det relevante arbejdssted.

57. De begrundelser, der ligger til grund for udpegelsen af det relevante værneting, er afgørende i denne forbindelse. Én betragtning går på, at i et stort antal sager vil den lovgivning, der finder anvendelse for kontrakten, være lovgivningen i den stat, hvor arbejdet udføres, og tvister, som opstår, vil være knyttet til arbejdsstedet. Retterne ved dette sted vil således objektivt set være bedst egnet til at løse dem. Den omstændighed, at arbejdstageren pr. definition sædvanligvis vil være til stede dér (og arbejdsgiveren sandsynligvis vil være enten til stede eller repræsenteret), er et andet praktisk hensyn, men et hensyn, som også særligt har at gøre med ønsket om — således som både Domstolen og konventionens forfattere til stadighed har understreget — at sikre den svageste part, arbejdstageren, beskyttelse ved at gøre det muligt for ham at anlægge eller give møde som sagsøgt ved retterne på det sted, hvor det generelt set vil være mindst byrdefuldt for ham.

58. Som jeg tidligere har haft anledning til at bemærke [23], kan dette hensyn ikke gå så vidt som til at give arbejdstageren mulighed for frit at vælge værneting eller som til at medføre, at der skal fastsættes et værneting, som er det mest bekvemme for arbejdstageren — uanset hvor han f.eks. udfører sit arbejde — eftersom en sådan mulighed ville være i strid med kravet om at have ensartede kriterier, som en garanti for retssikkerheden, og med hensynet til at undgå flere værneting.

59. Imidlertid er det et hensyn, der er helt grundlæggende for den bestemmelse, der skal tages stilling til, og medmindre der foreligger gode grunde til at se bort fra det i en bestemt sag, bør det altid være det afgørende hensyn i forbindelse med fortolkningen og anvendelsen af denne bestemmelse.

60. Følgelig mener jeg, at den tyske regerings fortolkning er for snæver. Det kriterium om graden af sammenhæng, som den har foreslået, vipper balancen meget kraftigt væk fra det sted, hvor arbejdstageren udfører sit arbejde, mens det modsatte burde være tilfældet. Et så krævende kriterium vil i mange af denne slags tilfælde udelukke enhver mulighed for, at arbejdstageren kan nyde godt af den tilsigtede beskyttelse på trods af, at der ubestrideligt er objektive forbindelser mellem arbejdsstedet og den kontrakt, som tvisten vedrører.

61. Kommissionen har foreslået et kriterium, som først blev skitseret af den nationale ret: Er de to kontrakter så nært forbundne, at den ene ikke ville være blevet indgået uden den anden? Dette forekom-

23 — I mit forslag til afgørelse i Weber-sagen, jf. ovenfor i fodnote 5.

mer at være en anvendelig indikator. Hvis denne betingelse er opfyldt, må konklusionen uden tvivl blive, at stedet, hvor arbejdet udføres, kan tjene som grundlag for værneting i forbindelse med tvister, der opstår i forbindelse med den ene eller den anden kontrakt. Men igen kan kriteriet være for strengt, hvis det ses som en nødvendig betingelse. I den foreliggende sag kunne Aeritalia have tilbudt Giulia Pugliese en stilling, og hun kunne have taget imod tilbuddet, selv hvis stillingen hos Eurofighter ikke havde været ledig (eller hun ikke havde ønsket den), eller omvendt kunne hun være blevet ansat af Eurofighter, selv hvis Aeritalia ikke havde fungeret som mellemmand. Ingen af disse muligheder påvirker dog forholdet mellem kontrakterne, således som de faktisk blev indgået.

62. Det er ikke let at opstille et enkelt præcist kriterium, som altid klart kan benyttes til at sondre mellem kontrakter, der er så nært forbundne, at et enkelt arbejdssted vil være gældende for begge, og kontrakter, hvis sammenhæng er mere fjern, og der for hver af dem derfor må udpeges et separat arbejdssted. Desuden tvivler jeg på, om det er nødvendigt og ønskeligt at opstille et sådant kriterium.

63. Jeg hælder snarere til en mere overordnet fremgangsmåde, hvorefter alle omstændigheder, der taler for eller imod en tæt forbindelse mellem kontrakterne, afvejes i forhold til hinanden, samtidig med at reglens stærke beskyttelseshensyn holdes for øje. Det spørgsmål, der skal besvares, selv om det nødvendigvis er formuleret generelt, er, om det arbejde, der udføres af arbejdstageren, udføres »for« den arbejdsgiver, der er part i den kontrakt, der ligger til grund for tvisten, eller i denne arbejdsgivers interesse, og når dette spørgsmål søges besvaret, skal en række faktorer tages i betragtning.

64. De kriterier, der er blevet foreslået af den tyske regering og af Kommissionen, er uden tvivl relevante blandt disse faktorer. Men selv hvis disse kriterier ikke er opfyldt, kan andre komme på tale. Under retsmødet foreslog Giulia Puglieses advokat en række kriterier, som efter min mening også er relevante. I hvilken udstrækning blev den anden kontrakt indgået under deltagelse af den første arbejdsgiver, eller blev den, omvendt, indgået af arbejdstageren uafhængigt af den første arbejdsgiver? I hvilken udstrækning henviser kontrakterne gensidigt til hinanden? Er der indgået en aftale mellem de to arbejdsgivere om, på hvilke vilkår de to kontrakter kan bestå samtidigt? Er der en organisatorisk eller økonomisk sammenhæng mellem arbejdsgiverne, og, i givet fald, hvor tæt er dette forhold? Fastsætter den anden arbejdskontrakt en arbejdsperiode, der er lang nok til at skabe et »sædvanligt« arbejdssted?

65. Andre relevante faktorer kan være, om det ved indgåelsen af den første kontrakt var hensigten at indgå den anden kontrakt, om der fortsat består rettigheder og forpligtelser i forholdet mellem arbejdstageren og den første arbejdsgiver, om arbejdstageren har ret til at genoptage arbejdet for den første arbejdsgiver og i givet fald på hvilke betingelser.

66. I lyset af de kendte faktiske omstændigheder i denne sag og på grundlag af alle disse faktorer mener jeg, at den nationale ret med rette vil kunne fastslå, at forbindelsen mellem de to kontrakter er tilstrækkelig snæver til, at det arbejde, som Giulia Pugliese udførte for Eurofighter i henhold til den anden kontrakt, også blev udført for Aeritalia/Finmeccanica eller i dette selskabs interesse i henhold til den første kontrakt, og at det sted, hvor hun sædvanligvis udførte dette arbejde, kan danne grundlag for værneting i henhold til Bruxelles-konventionens artikel 5, nr. 1, vedrørende tvister, som opstår i forbindelse med denne første kontrakt. En sådan konklusion ville også fuldt ud stemme overens med de kriterier, der er fastlagt i Weber-dommen, idet der tages hensyn til det sted, hvor arbejdstageren arbejdede i længst tid for at opfylde den væsentligste del af hendes forpligtelser over for arbejdsgiveren, set i forhold til den samlede varighed af arbejdsforholdet med denne arbejdsgiver.

67. Dette ville endvidere gælde ikke blot for Giulia Puglieses principale krav om godtgørelse for udgifter, som i sig selv objektivt set er knyttet til hendes arbejdssted i München, men også for de dele af hendes søgsmål — og navnlig hendes andet søgsmål vedrørende kontraktens ophævelse — som har objektive forbindelser til Torino. Således som Domstolen understregede i Ivenel-dommen [24], indebærer beskyttelseshensynet bag artikel 5, nr. 1, bl.a., at den samme ret skal have kompetence for så vidt angår alle tvister, der opstår i forbindelse med den samme arbejdskontrakt.

Opfyldelsesstedet for pligten til at betale udgifter

68. Denne bedømmelse besvarer den nationale rets første spørgsmål på en sådan måde, at det er ufornødent at tage stilling til dens andet spørgsmål.

69. Det skal imidlertid bemærkes, at det klart fremgår af Domstolens praksis, at stedet, hvor arbejdstageren udfører sit arbejde, er det eneste opfyldelsessted, der kan være afgørende for værnetinget i forbindelse med arbejdskontrakter. Opfyldelsesstedet for pligten til at betale udgifter ville således kun kunne være relevant, hvis forholdet mellem Giulia Pugliese og Aeritalia/Finmeccanica måtte blive anset for ikke at være et arbejdsforhold. I så tilfælde, og på grundlag af den formodning, at opfyldelsesstedet, således som fastsat i overensstemmelse med Tessili-dommen, ville være München, ville resultatet blive det samme for så vidt angår Giulia Puglieses principale krav som det resultat, jeg er nået frem til i min bedømmelse af det første spørgsmål.

24 — Præmis 18 og 19.

Forslag til afgørelse

70. Jeg mener derfor, at Domstolen skal give Landesarbeitsgericht München følgende besvarelse:

»1) Når en arbejdstager er ansat af selskab A med henblik på at udføre arbejde i en kontraherende stat, men kontrakten stilles i bero af dette selskab for at gøre det muligt for arbejdstageren at udføre arbejde for selskab B i en anden kontraherende stat, og når det opstår en tvist mellem arbejdstageren og selskab A vedrørende kontrakten mellem dem, kan retterne på det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde for selskab B, være rette værneting i henhold til Bruxelles-konventionens artikel 5, nr. 1, når der er en tilstrækkelig snæver forbindelse mellem de to kontrakter, således at dette arbejde kan anses for udført også for eller i selskab A's interesse. Spørgsmålet, om der findes en sådan forbindelse, og om den er tilstrækkelig snæver, skal vurderes i lyset af alle foreliggende omstændigheder, herunder omstændigheder som de følgende:

— Fastsætter den anden arbejdskontrakt en tilstrækkelig lang arbejdsperiode til, at der opstår et sædvanligt arbejdssted?

— Ville den ene kontrakt være blevet indgået uden den anden?

— Var det ved indgåelsen af den første kontrakt hensigten at indgå den anden kontrakt?

— Blev den anden kontrakt indgået med deltagelse af den første arbejdsgiver, eller blev den, omvendt, indgået af arbejdstageren uafhængigt af den første arbejdsgiver?

— Henviser kontrakterne gensidigt til hinanden?

— Er der en organisatorisk eller økonomisk sammenhæng mellem arbejdsgiverne?

— Er der indgået en aftale mellem de to arbejdsgivere om, på hvilke vilkår de to kontrakter kan bestå samtidigt?

— Består der fortsat rettigheder og forpligtelser i forholdet mellem arbejdstageren og den første arbejdsgiver?

— Har arbejdstageren ret til at genoptage arbejdet for den første arbejdsgiver, og i givet fald, på hvilke betingelser?

2) Med henblik på anvendelsen af Bruxelles-konventionens artikel 5, nr. 1, i forbindelse med sager om individuelle arbejdskontrakter er opfyldelsesstedet for andre forpligtelser end forpligtelsen til at udføre arbejde uden betydning.«